הרב יהודה הלוי עמיחי

הפרשת תרו"מ במפעל של גוי

ראשי פרקים:

הצגת הבעיה
א. דעת הירושלמי
ב. קיום מעשה היהודי
ג. הסכמה מכאן ולהבא
ד. הפרשה בניחותא
ה. נתינת רשות לפעול בנכסים
ו. שותפות
סיכום

הצגת הבעיה

מפעל שבעליו גוי קונה תוצרת מיהודים לאחר גמר המלאכה. כעת רוצה הגוי שיפרישו עבורו תרומה מפירותיו.

ברור שתוצרת שגדלה ברשות ישראל והגיעה לעונת המעשרות וגמר מלאכה אצל ישראל חייבת במעשרות מדין תורה, ככל פירות ישראל, ואם המרוח היה ברשות עכו"ם חייב בתרו"מ מדבריהם, ורק פירות ישראל שנמכרו לגוי לפני הגעתם לעונת המעשרות פטורים מתרו"מ (רמב"ם תרומות פ"א הי"ג).

אמנם חובת ההפרשה חלה על היהודי הממרח שהוא מחוייב להפריש תרו"מ, אבל בנידון דידן היהודי לא הפריש ובאו הפירות לרשות הגוי, וכעת רוצה לשווק את תוצרת מפעלו ליהודים, ונשאלת השאלה כיצד יכולים לתקן פירות אלו.

א. דעת הירושלמי

עיקר השאלה הנובעת מכך היא כיצד יהודי יכול להפריש תרו"מ עבור הנכרי, הרי הגמ' (קידושין מא ע"א) **למדה מייתור הלשון** "כן תרימו גם אתם" (במדבר יח כח) "מה אתם בני ברית אף שלוחכם בני ברית", **מכאן שאין שליחות לעכו"ם, וכמו כן אין גוי ממנה שליח יהודי, וכפי שנפסק בשו"ע** (חו"מ סי' קפח סעי' א):

"אין העכו"ם נעשה שליח לדבר מהדברים שבעולם, וכן אין ישראל נעשה שליח לעכו"ם לדבר מהדברים".

ועי' תוס' רי"ד (קידושין מא ע"א) **שכאשר גדלו הפירות ברשות ישראל, רק הישראל יכול להפריש מהם תרו"מ, אע"פ שגוי יכול להפריש תרו"מ בפירות שגדלו אצלו.**

בירושלמי (דמאי פ"ו ה"א) מובאת הדרשה דלעיל בשינוי לשון:

"אתם גם אתם לרבות שלחכם, מה אתם בני ברית אף שלחכם בני ברית, אתם עושים שליח, ואין הגוי עושה שליח".

בדברי הברייתא נחלקו ר' יוסא הסובר שגוי אינו ממנה גוי אחר כשליח, אולם יכול למנות יהודי כשליחו, ור' זעירא סובר שגוי אינו יכול למנות אפילו יהודי כשליחו להפרשת תרו"מ.

הירושלמי מביא מחלוקת רשב"ג וחכמים אודות אדם שקבל שדה מגוי תמורת חלקים מהיבול לגוי: לדעת חכמים צריך להפריש עבור הגוי ולדעת רשב"ג איננו חייב להפריש.

סברת רשב"ג היא שאם הגוי אינו רוצה להפריש - הוא פטור, א"כ מדוע יפריש היהודי בעבורו. מכאן מדייק הירושלמי: "הא אם רצה תורם" - דהיינו, ישנה אפשרות שהיהודי יתרום עבור הגוי, ואפילו לפי ר' זעירא שאין יהודי יכול לעשות שליח לתרום עבור הגוי. ותרץ ר' בא בירושלמי: "במאמין על ידו".

המפרשים נחלקו בבאור דברי ר' בא:

הרש"ס מבאר וז"ל:

"שנותן לו נאמנות, דהוי אפטרופוס על נכסיו, ודמי לבעל הבית, בההיא מיירי רשב"ג, והכי קי"ל כר' זעירא דתרוייהו ישראל בענין".

כלומר מאמין על ידו הוא לא רק הסכמה סתמית על הפרשת הישראלי אלא מינוי של אפוטרופוס על נכסי הגוי, והרי הוא כבעל הבית, ולכן יכול היהודי להפריש.

אולם דעת המהרא"פ, גר"א, פני משה, היא ש"מאמין על ידו" בתרומה עצמה ולא בכל הנכסים, אלא שנחלקו מהו תפקידו של הגוי בהפרשה: לדעת מהר"א פולדא, וספר הניר צריך שהגוי יסייע ויתקן מעט בתרומה, ואילו מהגר"א ומראה הפנים משמע שדי בכך שהנכרי יסכים על הפרשת הישראל ונחשב כאילו הישראל עצמו הפריש.

העולה שלכו"ע אין הגוי יכול למנות שליח יהודי להפריש תרו"מ עבורו, אבל יש ג' דעות מתי מועלת הפרשת יהודי עבור גוי.

רש"ס - צריך שיהודי יהא אפוטרופוס ובעל שליטה על הנכסים.

מהר"א פולדא, ספר הניר - צריך שהגוי יסייע במעשה ההפרשה.

גר"א, פנ"מ - צריך שהגוי יקיים ויסכים על ההפרשה.

ב. קיום מעשה היהודי

דברי הרש"ס שצריך שהיהודי יהא כאפוטרופוס על הנכסים קשים, שהרי המושג "אימן על ידו" מופיע בתוספתא (תרומות פ"א ה"ד) לענין קטן שהפריש שלדעת

חכמים אין תרומתו תרומה מצד עצמה, אלא "אביו שאימן אחריו" וברור שאין הכוונה שנתן לו אמון על הנכסים כולם, שהרי מדובר בקטן, אלא "אימן" מלשון קיום, וכסברת הבבלי (שבועות לו ע"א) "אמן בו האמנת דברים, דכתיב וכו' יקם ד' את דבריך".

אמנם הרש"ס (ירושלמי תרומות פ"א ה"א) הביא את התוספתא בהקשר לדין הקטן וגרס בה "קטן שהניחו אביו במקשה והיה תורם ואביו מוכר על ידו" ומשמע שאביו נותן לו שליטה בנכסים, וכן ביאר את המילים "אימן על ידו" שפרושם נתן לו שליטה בנכסים, מ"מ הגירסא המקובלת היא "שאביו מדבר על ידו" דהיינו הסכמה בפה ולא שליטה בנכסים.

בנוסף יש להקשות על הרש"ס שבתוספתא (שם ספ"א) נאמר שאם ישראל מקיים את מעשה הנכרי שהפריש עבורו, הרי זה כאילו הישראל הפריש; ומכאן שגם במקרה ההפוך שהיהודי הפריש עבור הגוי, נראה שדי בהסכמת הגוי, ואין צורך בכך שהיהודי יהיה בעל שליטה בנכסי הגוי.

ג. הסכמה מכאן ולהבא

לפי דברינו עולה שאם גוי יסכים ויקיים את ההפרשה של הישראל, אז תחול ההפרשה, ואם לאו - אין ההפרשה מועילה, שהרי איננו שליחו של הגוי.

דין זה של קיום ההפרשה, הוא רק מכאן ולהבא, כפי שמבואר בירושלמי (תרומות פ"א ה"א) לענין קטן שהפרשתו היא לאחר שאביו אימן את ידיו ולא חלה למפרע. הוא הדין בנידון הגוי, עלינו לומר שרק כשקיים את דברי היהודי תחול ההפרשה.

הנפק"מ תהיה שמשעה שהיהודי יפריש עד הזמן שהגוי יקיים את ההפרשה לא יהיו לפירות המופרשים דין תרומה, והאוכלם אינו חייב עליהם, שהרי עדיין לא קיים הגוי את ההפרשה.

בשאלה זו, אם החלות היא משעת ההפרשה או משעת הקיום נחלקו האחרונים (אחיעזר ח"ג סי' סג, שו"ת עונג יו"ט סי' צג), בדעת הרמב"ם (הל' תרומות פ"ד ה"ג), אבל ברור לכו"ע שהקיום צריך להעשות כל פעם מחדש, שהרי אינו יכול להסכים ולקיים את ההפרשה על פירות שלא הגיעו לידו שבעתיד יפריש, כפי שגם ישראל אינו יכול להפריש על דבר שלא בא לעולם.

אמנם הנתיבות (סי' קפב ס"ק ב) כתב לגבי קטן שנתבקש להפריש, יכולים הבעלים לאמר "תבואה שיפריש קטן זה ויקרא לו שם תרומה, יהיה תרומה על מותר התבואה - הוי תרומה, דהא תרומה ניטלת במחשבה". אולם נראה שכל זה נכון כשיש ברשותו פירות החייבים בהפרשה, אבל פירות שאינם שלו ואינם ברשותו - לא אהני לן.

עוד יש לומר שכאשר יהודי אומר לקטן להפריש בעבורו, עיקר ההפרשה נעשית ע"י היהודי ומעשה הקטן נחשב כמעשה קוף בעלמא; לכן יש להתייחס

להפרשת הקטן כאומר לכשירד הגשם, שחסר רק עיתוי ההפרשה, והוא נקבע על ידי הגשם, ע"י קוף או ע"י קטן. אולם כאשר הגוי צריך להפריש, ואין אנו מסתמכים על הפרשתו, ורק אם קיים והסכים להפרשה, נחשב כאילו הפריש הישראל, לכן אינו יכול לקיים מראש. ההסכמה והקיום של הגוי להפרשה תיעשה לאחר הפרשת הישראל.

ד. הפרשה בניחותא

במעדני ארץ (פ"ד ה"ב אות ב ד"ה ועדיין) הביא ממספר מקורות שאמנם מדין שליחות אין הגוי יכול להפריש, אולם אם מהני ניחותא בהפרשת תרו"מ, יכול העכו"ם לגלות דעתו שניחא ליה בהפרשה היהודי ותועיל הפרשתו. על פי זה מיושב מדוע הרמב"ם לא הביא את הדין שאין יהודי נעשה שליח להפריש תרו"מ עבור הגוי. ההסבר לכך הוא שאין הגוי מקפיד על שליחות אלא כל אופן שיועיל עבורו הדבר רצוי, א"כ תמיד ישנה ניחותא לגוי. (עיין מראה"פ תרומות ב ע"ב).

על פי יסוד זה אפשר להוסיף שאמנם שליחות לדבר שלא בא לעולם - לא מהני, אולם ניחותא מועילה אפילו לדבר שלא בא לעולם. כמו שיכול הגוי ליתן רשות להפסיד את הפירות שהדקל שלו עתיד להוציא, כן יכול ליתן רשות ליהודי להפריש מדיני ניחותא.

אלא שיש לעיין האם ניתן להסתמך על עצה זו, שהרי הגרש"ז אויערבך עצמו (מעדני ארץ שביעית, קונרס לאפרושי מאיסורא סי' א אות ז) הסביר שאין ניחותא מועילה אלא אם בעל הגידולים מחוייב בהפרשה, ורצונו להפריש כדי לקיים את החיוב, אולם אם אין הבעלים חייבים בהפרשה, (כגון; הפקר, נכרי), הרי הניחותא שלהם אינה מועילה, וצריך שליחות או זכיה. ונראה להסביר את החילוק בין יהודי ונכרי, דבשלמא אצל יהודי הרי שניחותא מתירה הפרשת תרו"מ, שהרי יש כאן שותפות יהודי וכהן, וניחא ליה שתהא הפרשה קימת, אולם אצל נכרי מנ"ל שניחותא להפריש ג"כ מועלת.

ונראה שאין להסתפק בהסכמת הגוי לפני שהגיעו הפירות לידו מסיבה נוספת; כל האמור לעיל היה לשיטת הראשונים שדי בניחוחתא, אך דעת הרשב"א (קידושין מא ע"ב) ועוד ראשונים היא שאין ניחותא מועילה בהפרשת תרו"מ, אלא צריך שליחות ממש, ולפי"ז וודאי שלא מועילה שליחות לעכו"ם, וממילא אין אפשרות להפריש על דבר שלא בא לעולם.

העולה שגם העצה שהפרשה היהודי תעשה מתוך ניחותא של הגוי איננה פשוטה מבחינה הלכתית.

ה. נתינת רשות לפעול בנכסים

כדי להתגבר על השאלה שהתעוררה לכאורה אפשר לעשות כדברי הרש"ס שהגוי ממנה את היהודי כאפוטרופוס שלו לעסוק בכל נכסיו לקנות למכור, ואע"פ

שהקשנו על הרש"ס מבחינת הפרשנות בירושלמי, בכל אופן וודאי שישראל שהוא אפוטרופוס יכול להפריש עבור הגוי. ונראה שמבחינה מעשית עצה זו אינה פשוטה, כיון שצריך שאכן הישראל יהיה בעל שליטה ממשית על הנכסים כדין גזבר הקדש כדי שהוא יוכל להפריש.

ו. שותפות

דרך נוספת היא עשיית שותפות בין היהודי והגוי או שהגוי יקנה ליהודי חלק בפירות, ולפחות מעט יותר מהחלק שצריכים להפריש ממנו (כ-20%). בהצעה זו אין חסרון של שותפות יהודי וגוי שהרי דיוננו הוא בפירות שהם חייבים בתרו"מ, שגידול והמירוח היה של ישראל, ובמקרה זה חייבים להפריש תרו"מ מדאורייתא (עיין מעדנ"א פ"ד הט"ו ד"ה ודעת), וא"כ אין כאן חיוב ופטור במצב הרגיל של תערובות.

כדי למנוע מצב שבו יצטרך לעשות קניינים כדי להקנות לישראל 20% מהפירות (משיכה או חצר, עי' שארית ישראל סע' סז, ומשפט כהן נא ג, ובדוחק קנין כסף), הרי שעדיף לעשות שותפות קבועה, ע"מ שהישראל יהיה אחד מבעלי המפעל, ובצורה זו יפריש היהודי או בא כוחו מהפירות.

סיכום

העולה שהדרך הטובה ביותר היא:

א. שותפות עם גוי בנכסים.

ב. קניית פירות בסך של למעלה מ-20% מהפירות.